

Анакіна Тетяна Миколаївна

Доцент кафедри права ЄС

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Захист прав внутрішньо переміщених осіб у міжнародному та європейському праві

Однією з найбільш вразливих категорій осіб є внутрішньо переміщені особи (далі – ВПО). За підрахунками УВКБ ООН, станом на 01.01.2019 р. у світі нараховується близько 70,8 млн. примусово переміщених осіб, з яких 41,3 млн. – ВПО, у тому числі 0,8 млн. в Україні [1]. Оскільки зазначені цифри є офіційно представленими урядами країн, а факти внутрішнього переміщення часто мають латентний характер, можемо припустити, що кількість ВПО є значно вищою.

На сьогодні на міжнародному і регіональному рівні склалися певні стандарти, що визначають статус ВПО та, відповідно, позитивні та негативні зобов'язання держав.

Регулювання статусу ВПО у міжнародному праві відбулося порівняно недавно. Особлива увага Генеральної асамблеї ООН до проблематики ВПО була пов'язана із суттєвим збільшенням громадянських війн та посиленням процесів внутрішньої міграції у 90-х роках ХХ століття. У 1992 р. Комісія ООН з прав людини надала мандат Представнику Генерального секретаря ООН з питань внутрішнього переміщення вивчити причини та наслідки внутрішнього переміщення, статус внутрішньо переміщених осіб, ступінь забезпечення їх потреб у існуючих інституційних рамках, а також способи покращення рівня захисту та надання допомоги таким особам. Результатом цієї роботи стало прийняття в рамках ООН Керівних принципів про внутрішнє переміщення 1998 р. [2] (далі – Керівні принципи).

Варто відзначити, що нині на універсальному рівні особливості правового регулювання статусу ВПО визначаються лише актами «м'якого»

права. Найважливішими серед таких актів є вищевказані Керівні принципи, а також Принципи ООН з питань реституції житла та майна біженців і переміщених осіб 2005 р. (відомі як «принципи Пінейро» (Pinheiro)).

У п. 2 вступної частини Керівних принципів дається визначення ВПО: «особа, яка була змушена або зобов'язана покинути чи залишити свій будинок або місце звичайного проживання, зокрема внаслідок або щоб уникнути наслідків збройного конфлікту, ситуацій загального насильства, порушень прав людини, стихійних або антропогенних лих зокрема, і яка не перетинала міжнародно визнаних кордонів країни». Як бачимо, у вказаному визначенні вказано на низку сутнісних характеристик поняття ВПО, що дозволяє його відмежовувати від біженців та інших осіб, що претендують на міжнародний захист. По-перше, вказано на вимушену або недобровільну природу такого переміщення. По-друге, надається орієнтовний, невичерпний перелік підстав такого переміщення. По-третє, істотним є територіальний принцип, за яким особа не залишається у межах території держави свого постійного проживання. Костас Параскева, експерт Центру адвокації стандартів Ради Європи, надає деякі уточнення щодо вказаного визначення. Зокрема, право на визнання особи ВПО зберігається, якщо особа змушена пересуватися транзитом через територію сусідньої держави з метою потрапити на безпечну частину території власної держави. Вимога щодо територіального принципу може застосовуватися також до тих осіб, які добровільно поїхали до іншої частини власної країни, але не можуть безпечно повернутися, оскільки події, що сталися за їх відсутності, роблять таке повернення неможливим [3, с. 12].

Проблематика ВПО все більше привертає увагу регіональних систем захисту прав людини. Зокрема, у рамках Ради Європи низка її конвенційних та допоміжних органів прямо або опосередковано опікуються правами ВПО. Серед них: Комісар Ради Європи з прав людини; Генеральний директорат з прав людини та верховенства права; Європейський комітет із соціальних прав; Європейська комісія проти расизму та нетерпимості; Венеційська комісія; Конгрес місцевих та регіональних влад в Європі тощо.

В основі стандартів Ради Європи лежить загальна теза, що ВПО користуються як загальними правами, що випливають з Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. разом із дотичними протоколами, іншими міжнародними договорами, а також спеціальними правами, що зумовлені особливою вразливістю таких осіб у суспільстві.

З урахуванням того, що проблеми ВПО потребують довготривалих рішень та комплексу дій з боку держави, Комітетом Міністрів Ради Європи визначається найбільш бажана модель поведінки національних урядів у низці рекомендацій. Йдеться про Рекомендацію 2006(6) щодо внутрішньо переміщених осіб; Рекомендацію 1877(2009) «Забуті люди Європи: захист прав людини та осіб, переміщених на тривалий час»; Резолюцію 1708(2010) «Вирішення майнових питань біженців і внутрішньо переміщених осіб» та ін.

Принципово важливу роль у захисті прав ВПО здійснює Європейський суд із прав людини. Його практика слугує цінним інтерпретаційним матеріалом щодо розуміння сутності стандартів Ради Європи з питань ВПО. Зокрема, найбільш актуальними є рішення у справах: Дземюк проти України 2014 р.; Дубецька та інші проти України 2011 р.; Пічкур проти України 2013 р.; Хлебик проти України 2017 р.; Цезар та інші проти України 2018 р.

Література:

1. UN Refugee Agency. Figures at Glance. URL: <https://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html>
2. Guiding Principles on Internal Displacement, UN. 1998. URL: <http://www.internal-displacement.org/sites/default/files/publications/documents/199808-training-OCHA-guiding-principles-Eng2.pdf>
3. Параскева К. Захист внутрішньо переміщених осіб відповідно до Європейської конвенції з прав людини та інших стандартів Ради Європи. Посібник. Проект Ради Європи «Внутрішнє переміщення в Україні. Пошук тривалих рішень», 2019. 151 с.